

JERZY SNOPEK

Márai Lengyelországban

Márai világraszóló karrierjének egyedülálló jelenségét a lengyelországi fogadtatás is megerősíti. Máraiét, aki az utóbbi tíz évben szinte teljesen ismeretlen íróból a XX. századi európai irodalom egyöntetűen elismert klasszikusa és az olvasók élénk érdeklődését kiváltó alkotója lett. Bámulatos, hogy milyen gyorsan és milyen mélyen hatolt az *Egy polgár vallomásai* szerzője a lengyelek tudatába, a különböző korosztályokat és társadalmi rétegeket képviselő olvasók érzésvilágába. Valóban nagyon kevés példát találhatunk hasonló hatásra a háború utáni lengyel irodalmi kultúra történetében. Meglepő és elgondolkodtató az a csodálat, amely a szellemi és művészeti elit képviselőire ugyanúgy jellemző, mint a köznapi olvasókra, mely utóbbiak elragadtatásuknak elsősorban a világháló közvetítésével adnak hangot. Az elismerés Márai művei mellett magának az író személyének is szól – a XX. század egyik legkiválóbb tanújának, a társadalmi folyamatok, a politikai eszmék és az emberi lélek mélyre ható elemzőjének, a hajlíthatatlan jellemű embernek, aki kész szinte mindent feláldozni az erkölcsi elvek oltárán. Szól a magyarnak és európeának, a közép-európai magányos számkivetettnek, a magyar bölcsnek, az olvasóra mágikus hatást gyakorló káprázatos művészeknek (hogy csak néhány, a lengyel olvasók által Márainak tulajdonított jelzőt említsünk).

Az eddig megjelent vélemények alapján azt mondhatjuk, hogy a lengyel kritika a legnagyobb kortárs írók között tartja számon Márait, s olyan szerzők társaságában említi nevét, mint például Proust, Thomas Mann, Gabriel Garcia Marquez, Coetzee, Eliot, Enquist, Gombrowicz, Miłosz, Herling-Grudziński vagy Andrzej Bobkowski (a naplóíró).

Lengyelországban napról napra gyarapszanak a Máraival foglalkozó megnyilatkozások, a legalább részben az íróra vonatkozó internetes oldalak egyre növekvő száma pedig már hetvenezer körül mozog. Számtalanszor tapasztaltam magam is, mennyire népszerű honfitársaim körében, például az elmúlt évben, amikor a Varsói Egyetemen tízegynéhány egyetemközi előadásból álló sorozatot adtam elő *Márai Sándor a művész, a gondolkodó, a XX. század tamija* címmel. A létszámkeretet pillanatok alatt kimerítették a különböző karok és szakok hallga-

tói és doktoranduszai, akik már igencsak beavatott és lelkes hívei voltak az író műveinek.

Lehetetlen vállalkozásba fog, aki e különös szociológiai-kulturális jelenséget rövid vázlat keretében próbálja részletesen leírni. A megnyilvánulások reprezentatív mennyiségének bemutatása után azért mégiscsak kísérletet teszünk arra, hogy megvizsgáljuk Márai lengyelországi fogadtatásának legjelentősebb aspektusait, mindekelőtt pedig azt a kivételes érzelmi légkört, amely e fogadtatást kíséri.

Az író lengyelországi jelenléte alapvetően 2000-ben kezdődött a Feliks Netz* fordításában megjelent *A gyertyák csonkig égnek* című regénnyel, vagyis már Márai nagy nyugat-európai (főleg olaszországi, németországi, illetve nagy-britanniai) diadalának hullámain. Mostanáig további tíz Márai-mű jelent meg (*Füves könyv, Napló (részletek), Egy polgár vallomásai, Föld! Föld!, Vendégjáték Bolzanóban, Eszter hagyatéka, San Gennaro vére, Bébi vagy az első szerelem, Szindbád hazamegy, Mágia*), valamint számos publikáció az irodalmi sajtóban.

A szétszórt publikációk között elbeszéléseket, drámákat, sőt verseket is találunk. Művei számos alkalommal olyan rangos folyóiratokban láttak napvilágot, mint a Dialog, a Twórczość, a Zeszyty Literackie (egy egész, Márainak szentelt blokk a 2006/4. számban), a Dziennik című napilap Europa című melléklete, a Respublika Nowa, a Tygodnik Powszechny és az e tekintetben a már említett Feliks Netz kezdeményezése folytán különösen elkötelezett Ślask (magyarul: Szilézia) című havilap.

Az elsőség azonban egy másik sziléziai kulturális periodikát, a Fa-Art nevű lapot illeti meg. Ebben jelent meg ugyanis az első, Máraihoz kapcsolódó lengyel publikáció. A *Vendégjáték Bolzanóban* egy részlete volt ez az eléggé titokzatos, az író későbbi recepciójában már nem szereplő fordító, Wiesława Rusin tollából. A fordító életrajzi jegyzeteket is csatolt a szöveghez. Valószínűleg ezek az első, Márainak szentelt lengyel nyelvű szavak. „Maga Márai – olvashatjuk – inkább afféle kozmopolita humanista volt, jóllehet nem vált meg anyanyelvétől, alkotásait pedig áthatja a trianoni szerződéssel szétszaggatott magyar nemzet tragikus sorsa, amelyre a hazájától megfosztott ember személyes sorsa rakódik rá.” Wiesława Rusin említést tesz arról a hallgatásról, amely az író műveit a háború utáni évtizedekben övezte Magyarországon, és megemlíti, hogy Márai regényeit már tizenhat nyelvre fordították. Röviden jellemzi az *Egy polgár vallomásait* is, amely: „elbűvöli az olvasót a letűnt világ körképszerű és plasztikus ábrázolásával”, a *Füves könyvben* pedig az olvasót „a szó kifinomult eleganciája és a mélyreható bölcsesség” érinti meg.

* Feliks Netz (1939, Katowice) író, műfordító. 2008-ban megjelent esszéjében hat esszét szentel Márai életművének. Folyóiratunk 2000/2-es számában közölte Egy öregúr San Diegóból. Kalandom Máraival című írását. Netznek az idén jelenik meg hetedik Márai-fordítása (A sziget).

A lengyelországi fogadtatásnak ez az első nyoma 1992-ből származik, vagyis néhány évvel megelőzi az író nem mindennapi, Olaszországból induló világgörögének kibontakozását. Ez, mint tudjuk, *A gyertyák csonkig égnék* elképesztő sikerével kezdődött – a kritikusok elismerését kivívó regényt több százezer példányban kapkodták szét. A különféle nyelveken, kultúrákban és országokban ez után is rendszeresen ismétlődő különlegességnek számított már maga a tény, hogy az igényes irodalom legmagasabb rendű elvárásainak megfelelő könyv egyúttal olyan siker-könyvvé vált, amely a lektúrtermékek piacán is az élre tört. Ez a jelenség – bár talán nem ilyen mértékben – Márai egyéb műveivel kapcsolatban is megismétlődött. Lengyelországban is, ahol a szerző minden kiadott könyve kulturális eseménynek számított, és tovább erősítette Márainak mint a XX. század egyik legnagyobb írójának rangját. Kétségtől elismerés illeti a fordítókat: Feliks Netzet és Teresa Worowskát, illetve Irena Makarewiczet, aki a *Mágia* jól sikerült lengyelre fordításával felsorakozott két kiváló elődje mellé.

Amikor a múlt század vége felé az addig ismeretlen magyar író neve egyre tágabb körökben vált ismertté Olaszországban, felfigyelt rá a már évtizedek óta ugyancsak Nápolyban élő Gustaw Herling-Grudziński is. Az egyik legnagyobb lengyel író (szül. 1919-ben) Máraihoz hasonlóan emigráns, antikommunista, a nyugati kultúra különféle jelenségeit éles szemmel figyelő és szigorúan bíráló ember volt, több tekintetben is közel állt lelkiileg a *Föld! Föld!* szerzőjéhez. És egyszer csak megtudta, hogy ez a nem mindennapi magyar jövevény egy ideig a szomszédja volt, de ő – az összes többi olaszhoz hasonlóan – erről mit sem sejtett. Még véletlenül sem találkoztak (némi kis időeltéréssel éltek Nápolyban), pedig Márai még vitát is folytatott Herling-Grudziński apósával, a híres filozófussal, Benedetto Croceval.

Majd csak tíz évvel az író halála után veszi kézbe Herling-Grudziński *A gyertyák csonkig égnék* olasz fordítását. Az irodalmi és intellektuális divatokkal szemben Máraihoz hasonlóan szkeptikus lengyel író bizonyára nagy adag gyanakvással teszi ezt, ám olvasás közben gyanakvása elpárolog, és a rá jellemző tárgyyszerűséggel osztja meg benyomásait *Az éjszaka írt napló* című művének olvasóival. Idézzük fel a kiváló írónak ezt a beszámolóját: „Elolvastam olasz fordításban *Le braci* címen megjelent regényét, amelyet az olasz kritikusok égbe menesztenek. A regény valóban magával ragadó alkotás, melegen ajánlom a lengyel kiadóknak, ha lassacskán kiszabadulnak majd a pornográf-bűnügyi kábulatból. Valóban nagyszerű író és tragikus alkat. *A gyertyák csonkig égnék*ben egyedülálló módon alkalmazza a monológot, virtuóz módon bánik a narrációval. (...)

Gyűlöli Horthy admirális rendszerét, később a német gyámságot, végül pedig a kommunista uralmat. Feleségével közös vándorlásai során élt többek között Nápolyban, a Posillipo negyedben, közel hozzám, de egy évvel az én nápolyi letelepedésem előtt, aztán, évekkel később Salernót választotta Dragonei mellett, szintén az én dragonei tartózkodásom előtt. Végül a nem igazán kedvelt Egyesült Államokba távozott (...) Ha majd komolyan elkezdene vele foglalkozni a kiadók (kézirathegyek!), halála után híressé válik.”

A mondatvégi jóslat a vártnál is nagyobb mértékben teljesezett be. Lengyelországban is, ám ezt a röviddel később elhalálozó Herling már csak részben érthette meg. És a diadalút első állomása éppen az ő általa annyira dicsért *A gyertyák csonkig égnék* című regény volt. Nálunk is, mint mindenütt, lelkesen fogadták. Számos recenzió jelent meg róla: némelyek mélyreható és eredeti olvasatokat eredményeztek (mint például Márai elsődleges – és hűséges – lengyelországi kritikusanak, Juliusz Kurkiewicznek a tanulmánya, amelyet *Hamu és parázs* címmel közölt a Tygodnik Powszechny című hetilapban), s mellettük – érdekes és a lengyel fogadtatásra jellemző módon – megszólaltak, néha talán naiv, de őszinte elragadtatást kifejező hangon a „nem hivatásos” olvasók is, akik az internetes oldalakon fejtették ki reflexióikat. Szociológiai szempontból óriási jelentőségük van ezeknek a véleményeknek, mert ezek terjesztik legeredményesebben az író jó hírét. És éppen a bloggerek és az internetezők hada az, amely egymásnak ajánlgatja Márai műveit a Lengyelországban elsőként kiadott „fájdalmasan szép”, „zseniális” regény alapján, sajátos fan-clubokat alakítva. A könyv egyik lelkes női olvasója így ír: „felvásároltam az első kiadás maradék példányait, mert hajtott a vágy, hogy másokkal is megosszam azt a szépséget, amelyet ebben a kis könyvben találtam.”

Másutt ugyanilyen, érzelemmel átítatott véleményt olvashatunk: „Márai Sándor a szavak varázslója. Az *Eszter hagyatéka* szerény, vékony kis könyv – miként másik csodálatos műve, *A gyertyák csonkig égnék* – mégis olyan intenzitás van benne, hogy a papír szinte lángol a szöveg alatt.” Az ilyen beírásokat különféle személyes hangú kommentárok követik: „Örülök, hogy Márai Sándor másokban is olyan érzéseket kelt, mint bennem.”

Az a lelkesedés, amelyet Márai – végső soron fordításból megismert – prózájának művészi megformálása kelt, Magyarországon talán kevésbé elismert műveinek, például a fentebb említett *Eszter hagyatéka*nak a fogadtatásánál is megismétlődik. E művek artistikumát a hétköznapi olvasók ugyanúgy hangsúlyozzák, mint a kritikusok. Csodálják a *Vendégláték Bolzanóban* nagyszerű monológjait, a *San Gennaro* vérében az emigráns

sors és a háború utáni Európa szuggesztív vízióját, a *Bébi vagy az első szerelem*ben a hitelességet és a közhelyes motívumok, helyzetek remek felfrissítését, végül pedig a legújabban kiadott *Mágia* megdöbbentő gazdagságát és leleményességét.

Még a lefordíthatatlannak tetsző *Szindbád hazamegy* is sokat megőrzött Teresa Worowska fordításában stilisztikai varázsából, s vágyat ébreszt az olvasóban arra, hogy megismerkedjék Krúdy prózájával is (amit pl. Krzysztof Varga is kifejezésre juttat recenziójában). Mellékesen szólva Márai lengyelországi fogadtatásának az ilyen kiegészítő, az egész magyar kultúrát illetően „promóciós” jellegű vonásai egyre nyilvánvalóbbak. Az ő sikerének fényében szebben csillognak más (nem csak magyar) irodalmi alkotások is. Szándékosan teszem pillanatnyilag félre azokat a Márai-műveket, amelyekben fontosabb szerep jut, az irodalmi fikció rovására, a diszkurzív elemeknek, s amelyek közvetlenebbül kapcsolódnak a valósághoz – gondolok itt a *Napló*, a *Föld! Föld!*, a *Füves könyv* sőt, az *Egy polgár vallomásai* című alkotásokra.

Mielőtt áttérnénk ezekre a művekre, szeretném néhány példával illusztrálni a Lengyelországban megjelent Márai-regényekkel, valamint a *Mágia* című elbeszéléskötettel kapcsolatos fenti, szükségszerűen nagyon is általános megjegyzéseket. A számos érdeklődést kiváltó megszólalásból kiemeljük Piotr Bratkowskinak és Juliusz Kurkiewicznek a *Mágiára* vonatkozó kritikai duettjét, valamint a *Bébi vagy az első szerelem* újszerű olvasatát, amely a fiatalabb kritikus nemzedéket képviselő, kiváló Tomasz Stawiszyńskitől jelent meg a nagy példányszámú Dziennik hasábjain. Egyébként a két fentebb említett szerzőnek a Márai-elbeszéléskötet kapcsán írt publikációját szintén több százezer példányban olvashatták a Przekrój című hetilap, illetve a Gazeta Wyborcza olvasói.

Piotr Bratkowski Márait, az elbeszéléskötet címére utalva, nagy mágusnak nevezi, s eléggé meghökkentő tényként közli, hogy „Márait, akiről még életében úgy írtak Magyarországon, mint egy rég lezárt korszak kulturális maradványáról, az olvasó világ a legnagyobb mértékben kortárs íróként fedezte fel. A XX. század egyik legmélyebben szántó elméjeként.” Pozitívumként hangsúlyozza, hogy „Lengyelország is sietve pótolja Márai-tartozásait”, rámutat az író növekvő lengyelországi kultuszának látványos megnyilvánulásaira, hogy fejtegetése konklúziójaként föltegye a kérdést, mi lehet „e posztumusz diadal forrása”? A következőket írja: „Vajon Márai nem az európai kultúra szemérmes adósága-e – az az író, akit életében nem vettek észre, mert lenézték az úgynevezett kis nyelvek irodalmát? (...) Lehet, hogy a világirodalomnak fel kellett nőnie Márai befogadásához, miután eltelve a XX. századi újfajta

narrációval, végül megunta azt? (...) Vagyis lehet, hogy olyan írói paradoxonnal van dolgunk, amelynek az a lényege, hogy az ifjúság elveszett világa iránti nosztalgiaából táplálkozó életmű akkor lett korszerű, amikor a korszerűség már kimerült?”

Amikor Bratkowski azt elemzi, mekkora szerepet játszottak Márai sikerében a nagyobb mértékben diszkurzív „civilizációs nézetek és látnoki diagnózisok”, arra a megállapításra jut, hogy nehéz erre a kérdésre egyértelmű választ adni. Biztosra veszi viszont a következőt: „Ahhoz, hogy elismerjük a *Mágia* értékeit, nem kell ismerni sem a *Naplót*, sem az *Egy polgár vallomásait*, ezek az elbeszélések ugyanis (...) autonóm és autark irodalmi gyöngyszemek, amelyek ráadásul kivételesen következetes intellektuális egészé állnak össze, s ennek széthullás a neve.” A kritikus észreveszi, hogy a *Mágia* hőseinek világa szét hullik, deformálódik. Miközben rámutat, hogy hasonló problematikát vetett föl Gombrowicz is, sürgősen kiemeli a két író alapvetően különböző következtetéseit: „Ha a világ kibillen korábbi formáiból – mondja Gombrowicz – egyúttal leleplezi az emberek nevetséges és inadekvát voltát, a forma egyszerre hazugság és lelki börtön is. Ha a világ kibillen korábbi formáiból – állítja Márai – a megmenekülés egyetlen módja, ha ragaszkodunk megmaradt formáinkhoz. Az ellenük való lázadás önmagában is mérgező és kudarcra van ítélve.” Bratkowski szerint Márai alapvető diagnózisa a következőképpen hangzik: „Civilizációnk cégjelzése az átmenetiség és a hevenyészetség, strukturálisan vagyunk alkalmatlanok tartós dolgok létrehozására.”

Juliusz Kurkiewicz szerint viszont a *Mágia* „a végzettről szóló elbeszélések nagyszerű gyűjteménye és – eddig – a lengyelre fordított legmeghökkenőbb Márai-könyv.” A polgár, a sztoikus ember sztereotip arculatába dermedt Márai itt felvillantja próteuszi természetét. Íme: „a tematikai érdektelenség és a formális fegyelem nagyon jó szolgálatot tesz a könyvnek. Cselekmény, feszültség, elhallgatás, meghökkentő fordulat, fekete humor – ezek a Márai nevéhez ritkán kapcsolódó irodalmi fogások itt osztatlanul uralkodnak. Márai írói nagyságának lényege, hogy játszadozik az olvasói elvárásokkal. A legjobb történetekben a cselekmény többször is meghökkentő fordulatot vesz vagy – épp ellenkezőleg – hirtelen félbeszakad.”

Nagyon érdekesnek találom – különösen a magyar szakirodalom ismeretében – azt, ahogyan Tomasz Stawiszyński értelmezi a *Bébi vagy az első szerelem* című regényt. Felszínre hozza a műnek azokat a tartalmait, amelyek alapján kijelentheti, hogy „kétségtelenül kiváló, a XX. századi irodalom egyik legnagyobb tehetségére utaló” könyvvel van dolgunk. Első ránézésre ugyan – ismeri el a kritikus – már alaposan kiak-

názott meseszövevéssel és szereplőgárdával van dolgunk, ám Márai műveinek ezen keretei között is kiemelkedik a regény más hasonló írások közül „mesteri szóhasználatával” és „alaposan átgondolt, lélektani érzékről árulkodó és pontos szerkezetével”. A mű legnagyobb értékét, a szerző zsenialitásának egyértelmű jelét Stawiszynski mindazonáltal abban látja, ahogyan Márai áthelyezi a dráma központi magját az idős tanár és az érzelmei tárgyát jelentő fiatal lány konvencionális viszonyáról az idősödő férfi és a fiatalember tragikus konfliktusára. „Ne hagyjuk, hogy félrevezessenek bennünket az egyszerű interpretációk – írja a kritikus. – A *Bébi vagy az első szerelem* című műben lejátszódó dráma igazából az idős tanár és a fiatal férfitanítvány között feszül, mert ez utóbbi magában hordozza mindazokat a lehetőségeket, képességeket, amelyek a másokban már rég elhaltak. (...) Az idős, frusztrált férfi olyan akar lenni, mint a fiatal, reményteli tanítvány, így hát ugyanarra vágyik, amire a fiatalember – ám az ilyen próbálkozás eleve kudarcra van ítélve. Az irigység, a perverzión, a komplexusok és a kétségbeesés tehát mértani

haladvány szerint növekszenek benne. Ha így olvassuk a könyvet, megrázó élményt jelent az emberi lélek rejtett zugainak mélyreható és finom feltérképezése. Márai, bár még harmincéves sem volt, átlátott a konvenció, a hagyomány hamis, kultúra teremtette homlokzatán, mintha ablaküvegen nézett volna át – észrevette, hogy az emelkedett forma gyakran lehet borongós, sötét mocsarakat, ingoványokat eltakaró ködfüggöny vagy délibáb. Idézhetjük ugyanis fejből Horatiust, hibátlanul felismerhetjük a legjobb évjáratú francia borokat, és tévedhetetlen pontossággal különböztethetjük meg egymástól az ócska piktorokat és az ecset legnagyobb mestereit – ha ugyanakkor primitív, kegyetlen és nárcisztikus érzelmi barbárok maradunk.”

Meglepő és kissé talán nyugtalanító is az az általános, mondhatni egybehangzó csodálat, amellyel Márai eddig lengyelül megjelent szinte összes művét fogadják (bizonyos fenntartásokat csupán a *Bébi vagy az első*

szerelem ébreszt), és nemcsak a tapasztalt kritikusok, írók, művészek és más értelmiségiek, hanem a hétköznapi, nem profi olvasók tömegei is. Fölvetődik ugyanis a kérdés, nem valamiféle tömeges egzaltaltságról van-e véletlenül szó, amelyet a Márai páratlan világhírnevéről keringő információk keltenek, és egyre jobban élesztenek a dicsőítő kritikák, amelyek viszont egymást erősítik a sajátos kulturális pszichózis légkörében? Más szóval: meglehet, hogy egyszerűen megbízható alapok nélküli intellektuális divattal van dolgunk, amely rövidesen elapad... Vajon nem azt kell-e mondanunk, hogy a Márainak és műveinek lengyel fogadtatására jellemző boldog állapot, a tárgyilagos, őszinte viták, ellenvélemények hiánya azt jelenti: nyugtával dicsérd a napot? Nem simogatjuk-e halálra az imádott író, nem leheli-e ki lelkét ölelő karjainkban? Csakhogy – másfelől – ez az állapot már közel tíz éve tart, és nem látni a végét. Márai hatalmas lengyelországi kultuszának nem ártott meg sem a Nobel-díjas Coetzee-nek a Zeszyty Literackie Márai-számában közölt erősen szkeptikus és kellemetlenül protekcionista hangvételű írása, sem a

Márai szülőháza Kassán

Nobel-díjas magyar Kertész Imre kétségtelen (ám Máraiéval össze sem vethető) lengyelországi sikere, sem Houlbecque felfutása, sem Sebald felfedezése.

Márait Lengyelországban továbbra is szenvedélyesen olvassák, műveiről vitáznak közkönyvtárakban, művelődési házakban, lengyel internetes fórumokon, rádióban és televízióban, egyetemi előadásokon és tudományos konferenciákon. Írók idézik műveikben, ismert közéleti személyiségek hivatkoznak rá. Andrzej Wajda például bevallotta, hogy Andrzej Szczeplik, a híres orvosprofesszor azt ajánlotta neki, használja fel Márai egyik elbeszélését *Tatarak* című legújabb, az idei berlini fesztiválon díjat nyert filmjének forgatókönyvéhez. S vegyük hozzá mindehhez a színházi előadásokat (többek között a Teatr Narodowy *A gyertyák csonkig égnek* előadását!) és a rádiójátékokat (*A gyertyák csonkig égnek*, *Eszter hagyatéka*), hogy kiegészítsük e rendkívüli jelenség szükségszerűen igen vázlatos bemutatását.

Mert hiszen Márai lengyelországi recepciója természetesen nem korlátozódik csupán a regényekre és elbeszélésekre (megemlíthetünk itt még egy Feliks Netz által a Dialogban közölt drámát és más, a Teatr című folyóiratban megjelent irodalmi anyagokat). Igazi kulturális eseménynek bizonyult a *Napló* megjelentetése Teresa Worowska válogatásában és kitűnő fordításában, valamint hasznos ismereteket tartalmazó utószavával. *A gyertyák csonkig égnek* után óriási érdeklődéssel várták az olvasók a híres író következő művét. Felmerülhetett volna némi kétkedés az iránt, miként fogadják majd Lengyelországban – amely olyan nagyszerű naplóírókkal büszkélkedhet, mint mondjuk Gombrowicz, Bobkowski, Herling-Grudziński, Nałkowska vagy Żeromski. Ám Márai *Naplója* mindenkire óriási hatást gyakorolt. A legnagyobb elismeréssel nyilatkoznak róla kiváló írók, kritikusok, tudósok (többek között Adam Zagajewski, Andrzej Stasiuk, Mariusz Wilk, Jacek Dukaj, Marta Wyka, Helena Zaworowska, Małgorzata Baranowska, Włodzimierz Bolecki, Tadeusz Ślawek). Néhány nagyszerű írást szentelt a műnek a *Napló* első népszerűsítője és részleteinek fordítója, a már többször említett Feliks Netz. Mindannyian hangsúlyozzák Márai gondolati mélységét, komoly hangvételét, lételbeszélésének drámaiságát, a különféle politikai, társadalmi, kulturális jelenségek elemzésében megmutatkozó éleslátását, a civilizációs előrejelzések pontosságát, végül pedig a legmagasabb rendű artistikumot. A *Napló*val kapcsolatos lengyel fejtegetésekben Márait Thomas Mann és Marquez társaságában emlegetik (Wyka), vagy Herling-Grudzińskihoz (Bolecki), főleg pedig Gombrowiczhoz hasonlítják. Álljunk meg egy pillanatra Adam Zagajewski vázlatánál, amely 2004-ben jelent meg a Rzeczpospolita című napilapban. A többször is Nobel-díjra jelölt író többek között ezt írta: „Érdekes volna itt összevetni Gombrowiczot olyan valakivel, mint Márai Sándor magyar író, aki ugyancsak egy nem mindennapi *Napló* szerzője, és szintén kis nyelvet képvisel. Mennyire különbözik ez a két szerző! És milyen érdekesen! Először is formális értelemben: Márai *Naplójában* számos beírás olyan, mint egy-egy tökéletes aforizma vagy remek csattanóval záruló mikroesszé. Gombrowicz ezzel szemben szívesen fejt ki egész gondolatokat a maguk ingadozásaival, dialektikájával együtt, és nemcsak az eredményt írja le. A legfőbb különbség azonban nem ebben rejlik. Márai tisztában volt egy nyilvánvaló ténnyel – azzal, hogy a magyar irodalmat, amelyet szeretett, amelyhez szívével, eszével tartozott, nagyon kevesen ismerik Európában, s feljegyzéseiben többször is kifejezte e fölött érzett fájalmát. Nem akart azonban a maga provincialitásával csábítani, ellenkezőleg, erőteljes és jól

megalapozott európaiság-tudata volt, Európán a nagy kulturális hagyományt értve. Meggyőződéses, vitathatatlan européer volt, szomorúságának elsősorban valami más volt az oka, nevezetesen az, amit ennek a kicsi és valaha oly kiemelkedően tehetséges földrésznek a hanyatlásaként fogott fel – és egyáltalán a nyugati világ bukásaként, a modern barbárság győzelmeként. Ezzel szemben Gombrowicz ugyancsak européer, de egészen másként az: európai benne a lázadás, a kihívás konok gesztusa, az irónia sőt, a bántó gúny, mindez viszont apokaliptikus előérzetek nélkül. És európai az a talán kissé színpadias várakozás, hogy tiltakozásait, ellenvetéseit, saját másodrendűségének részletes taglalását megfelelő személyek, élenjáró kritikusok végre észreveszik.”

Érdekes jelenség, hogy Márai *Naplója* nem csupán a műértőknek jelentett szellemi táplálékot; az a népszerűség, amelyet az olvasók széles tömegeiben vívott ki, tekintetbe véve a műfaj jellegzetességeit, rendkívüli. A mű eddig négy lengyelországi kiadást ért meg. Hogy érzékeltessük a *Napló* olvasókra kifejtett hatásának mértékét és jellegét, idézünk még néhány véleményt a sok közül, csak úgy taláломra, különösebb válogatás nélkül. Az első három a lengyel kulturális élet jól ismert személyiségeitől származik: Andrzej Stasiuktól, a kiváló írótól, Małgorzata Baranowska költőtől, kritikustól, valamint Daniel Passenttől, a lengyel tárcairodalom élő klasszikusától.

Stasiuk: „Hozzám nagyon közel áll az, amit Márai Sándor ír (...) Ha az utóbbi években volt író, aki mély benyomást tett rám, az Márai volt. Az utóbbi három-négy évben egyértelműen Márai az, minden, amit tőle lengyelre fordítottak. (...) A *Napló* pedig mint sorsregevény valami egészen rendkívüli.”

Baranowska: „Különleges író és ember volt. *Naplója* legnagyobb részében szó sem esik az élet eseményeiről. Nincsenek benne pletykák. És mégis van benne mese – a szellemi élet történései. (...) Különösen ma válik érdekessé. Miért? Mert az *Egy polgár vallomásai* is, a *Napló* is valójában Európa portréja. Hogy elveszett-e Európa? Az író életében legalább kétszer. (...) A kései öregség megrázó, furcsán szép, semmihez sem hasonlítható leírása. Sokkolóan józan, elég gyakran türelmetlen és ironikus.”

Passent: „Márai Sándor nagyon komolyan vette az életét – alkotótevékenységét, a sorstól kapott tehetségét és a küldetést, amelyet választott. *Naplója* egyike az utóbbi években nálunk megjelent legnagyobb méretű könyveknek.”

És még két, internetről származó vélemény.

Jerzy Franczak: „Választékos írásmódját sokáig őrzi az ember a gondolataiban és a szívében. Egyszerű, de a lehetőségek határáig csiszolt nyelven ír mindennapjai-

ról: az író, a férj, az emigráns mindennapjairól. Átható tekintetét nem kerüli el a dolgok, minden emberi dolog legapróbb részlete sem. A *Napló* az egyik legszebb könyv, amelyet valaha is olvastam.”

Szczepan Twardoch: „Tegnap éjjel újra Márai, a *Napló*, és mint mindig, mintha hirtelen kiemelném fejemet a vízből, és levegőt vennék: mégiscsak van értelme embernek lenni. Még a *Napló* értelmiségijének ódivatú fogalma is emelkedetté válik a közöny, a lenézés és a könyörtelenség révén, merthogy Márai igenis közönyös, lenéző és könyörtelen.”

Máraitól és naplójáról vita folyik a lengyel emigránsok internetes fórumán is; több mint tucatnyi személy írta le véleményét eddig, vitatkozva az emigráció fogalmáról, de egyetértve abban, hogy a magyar író *Naplója* a legjobb könyv, amelyet életükben olvastak.

Hasonló fogadtatásban részesültek Márai más kvázi életrajzi művei: az *Egy polgár vallomásai*, a *Föld! Föld!* és a *Füves könyv* is, amelyről a már idézett Passent azt írta, hogy úgy olvassa, mint az imakönyvet. A helyhiány miatt és a nap mint nap özönlő, Márai lengyelországi jelenlétét bizonyító tanúságtételek óriási mennyisége miatt, sajnos, meg kell elégednünk egy ilyen általános képpel. Úgy vélem viszont, hogy a Márainak szentelt lengyel megnyilvánulásokból már

most össze lehetne állítani egy, a magyar olvasók számára is igen érdekes antológiát.

Ezúttal azonban fejezzük be elemzésünket egy Márai lengyelországi híveinek hatalmas seregéből kiválasztott olvasó nagyon is sokat mondó és reprezentatív véleményével: „Nemrég fejeztem be Márai Sándor három könyvének olvasását. A mesterek mestere. Zamatos, tartalmas nyelv, ma már nem létező világok, olyan mély és olyan mesterien megformált gondolatok, hogy az ember beleizad, amikor rájön, hogy az utolsó oldalhoz közeledik. Magamba szívom minden szavát, és irigylem a magyarokat, hogy eredetiben olvashatják. Ez az ember – a maga tragikus sorsával, különleges életével és isteni életművével megmutatta a megnevezhetetlent, egyértelműen a halhatatlanok panteonjába való. Különösen a *Naplót* ajánlom, de valójában minden leírt mondatát. Az ő idejében ugyanis felelősséget vállaltak a szóért, szövegért és gondolatért. (...) Céggemmel nemrég Szlovákiában jártam, s úgy döntöttem, lemaradok társaimtól, csak azért, hogy eljussak abba a városba, ahol Márai született, s amelyet oly sokszor emlegetett. És megéreztem a történelem érintését, mi több – az élő szöveg ízét, tapintását. Kimondhatatlan élmény volt.”

Szenyán Erzsébet fordítása

TERESA WOROWSKA Sorsajándék

Márai Sándor műveivel a kilencvenes évek végén találkoztam, de éppen csak elkezdtem ismerkedni velük, amikor levelet kaptam a varsói Czytelnik könyvkiadótól. Azt kérdezték, ismerem-e azt a Nyugaton olyan sikeresen fogadott magyar író, akire az Olaszországban élő Gustaw Herling-Grudziński is föl hívta a figyelmet folytatásokban közölt, „éjjel írt” naplójában, és ha igen, szolgálhatok-e néhány oldalas „szövegízelítővel” valamelyik könyvéből, mert a kiadó fontolgatja bemutatását a lengyel olvasóközönségnek. Választásom az *Egy polgár vallomásai* utolsó három kis fejezetére esett. Még most is emlékszem, milyen élvezetes volt a munka. Néhány hónappal később már fordítottam a könyvet, utána egymás után a továbbiakat, és mindeddig én választhattam meg, melyik legyen a következő. A *Polgár...* után először a válogatás jött a *Naplóból*, azután a *Föld! Föld!*, majd a *Szindbád hazamegy* és a *Zendülők*. Jelenleg a *Garrenek műve* második kötetén dolgozom, és amikor elkészülök mind a hattal, a kiadó

tervei szerint következnek a *Napló* duplájára bővített kiadása. Ha hozzáveszem még azokat az irodalmi folyóiratokban megjelent rövidebb írásokat tőle és róla, mondhatom, hogy az életem utóbbi csaknem tíz évét Márai társaságában töltöttem. Kitűnő társaságában.

Az első három Márai-könyv fordítása más volt, mint minden addigi és azutáni munkám – mert én voltam más. Volt bennem valami megilletődöttség, csendes ünnepélyesség, amely abból a felismerésből eredt, hogy egy kivételes szerzővel találkoztam, és éppen nekem adatott meg, hogy közreműködjem lengyelországi megjelenésében. Ezt különösen a *Napló* válogatása közben éreztem, mert a *Napló*ban találkoztam Márai legszemélyesebb hangjával. Azaz: hangjaival. A Helikon Kiadónál megjelent hat kötetből csak egy kb. hatszáz oldalas könyvet kellett összeállítanom. A mérlegelés, kételyek, bizonytalanság és a felelősség néha nyomasztott. De a részletek gondolatgazdagsága mindig felvillanyozott.

Az olvasáshoz képest a fordítás sokkal bensőségebb kapcsolatot jelent a szöveggel és szerzőjével. A fordított könyv egy-egy jelenete, gondolatsora, érzelme erős rezonanciát teremt. Ezért a legjobb pillanatokban titokzatos dolog történik – úgy indul el bennünk a belső